

вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1989. – 439 с.

5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів-філологів / за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2000. – 264 с.

6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.

7. Шиприкевич В. В. Питання фоностилістики / Віра Вікторівна Шиприкевич. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1972. – 88 с.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2010р.

УДК 371.134: 373.3

О.В. Ковшарь
к. пед.н., доцент,
Криворізький ДПУ

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема формування відповідального ставлення школярів до навчання як складової професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Визначено поняття "відповідальне ставлення", показані результати констатувального та формувального експерименту.

Ключові слова: відповідальне ставлення, відповідальність до навчання.

В статье рассмотрены проблемы ответственного отношения к обучению школьников в современной школе, показаны проблемы профессионального становления будущих учителей начальной школы. Показаны результаты педагогического эксперимента.

Ключевые слова: ответственное отношение, ответственность к обучению.

In article problems of the responsible attitude to training schoolboys at modern school are considered, problems of professional becoming of the future teachers of an elementary school are shown. Results of pedagogical experiment are shown.

Key words: the responsible, attitude, the responsibility to training.

Постановка проблеми. Нові реалії педагогічної дійсності об'єктивно створюють передумови для вдосконалення навчання молодших школярів, оволодіння сучасними технологіями – системою знань, умінь і навичок, необхідних для успішної організації навчального процесу в школі.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що існують протиріччя між сучасними вимогами до зросту знань школяра і рівнем сформованості його відповідальності, як важливої умови, що забезпечує успішне виконання цих вимог. Факти свідчать про те, що частина учнів безвідповідально відноситься до своїх навчальних обов'язків, недисциплінована, не завжди використовує свій потенціал.

Причини цих явищ ми вбачаємо в недооцінці значимості такої важливої якості особистості школяра, як відповідальність і недостатній роботі школи по його формуванню в процесі шкільної підготовки.

Аналіз останніх публікацій. Проблема вивчається по багатьом напрямкам: визначення набору якостей особистості: (Ф. Гоноволін, В.І. Журавльов, В. Кузьміна, Е. Кулюдкін, Д.Ф. Самуйленков, В.А. Сластенін); активізації позиції вчителі і характеру його підготовки; *Педагогіка вищої та середньої школи. – 2010. – Вип. 30.*

активізації позиції вчителя і характеру його підготовки до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю школярів (В.К. Буряк, З.К. Басєв, У.Г. Кузь, Р.Д. Хмелюк, А.Д. Щербаков); гуманізації навчально-виховного процесу (Е.А. Амонашвілі, Г.А. Асмолов, А. А. Бодалєв, Л.В. Кондрашова, Е.Д. Нікандров та інші); індивідуалізації навчальної діяльності (П. Блонський, Л.С. Виготський, Б.А. Крутецький); активізації навчально-пізнавальної діяльності (А.М. Матюшкин, Т.Л. Шамова, Г.А. Щукіна та інші); формування загально педагогічних умінь і навичок (О.А. Абдулліна, В.К. Никитенко, Л. Ф. Спирин); професійно-моральної підготовки студентів педвузу (Б.Г. Ананьєв, Є.К. Березкіна, Є.Р. Удовина, Е.А. Гришин, С.Е. Іконнікова, У.Т. Лисовський, Н.Л. Меньшикова, Б. Г. Рубін).

Мета статі: розкрити особливості формування відповідального ставлення школярів до навчання.

Отримані результати. Відповідальність як якість особистості формується в процесі спільної діяльності у результаті інтеріоризації соціальних цінностей, норм і правил. Як бачимо, відповідальність, як і інші цінності школяра, виявляються у процесі діяльності. К.О. Абульханова-Славська, М.И. Боришевський, В.О. Татенко та інші небезпідставно вказують на прояви суб'єктності у сфері свідомості, що забезпечує цілісність його психічного життя, використання власних потенцій у процесі навчання як діяльності. Чітко усвідомлюючи свої громадянські та особистісні обов'язки, учень не завжди охоче виконує їх. Здебільшого це відбувається з примусу, а про ініціативу та творчість у процесі виконання громадських доручень й говорити не доводиться. За таких умов у педагогічному процесі спостерігаємо протиріччя, яке виявляється між "хочу", "бажаю", з одного боку, та "потрібно", "мушу", з іншого, таке "протиріччя часто викликає внутрішню психічну напруженість", що спонукає його до осмислення та переосмислення предмета своєї діяльності [4, с. 15].

Отже, рівень розвитку відповідальності особистості виявляється як виконуваної нею діяльності. Не випадково Р.П. Скульський зауважує, що "визначальним і найдійовішим чинником, що зумовлює продуктивність будь-якої діяльності, є ставлення людини до неї" [3, с. 18]. Будь-яка діяльність потребує максимум уваги, пильності, терпеливості, але в першу чергу, явно вираженого бажання виконувати її. Відповідальне ставлення людини до будь-якої діяльності – це ставлення, що характеризується такими ознаками:

- 1) усвідомленням потреби у її виконанні;
- 2) добровільним прийняттям обов'язків, що покладаються на суб'єкта;
- 3) недопущенням зривів у виконанні даної справи;
- 4) виявом творчого підходу до її виконання;
- 5) збагачення власного досвіду у процесі виконання даного завдання.

Антиподом відповідальності є безвідповідальність, з якою пов'язане й поняття "притягнення до відповідальності" (моральної чи правової).

Відповідальне чи безвідповідальне ставлення людини до об'єктивної реальності визначає її громадянську позицію. “З почуттям громадянського обов'язку тісно пов'язане почуття громадянської відповідальності. Якщо обов'язок громадянина полягає в тому, щоб усвідомити державні, національні вимоги, трансформувати у власні завдання та практично здійснювати їх, то якою мірою ці завдання виконуються чи не виконуються – питання особистої відповідальності, – зазначають П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н.І. Косарева та ін. І далі: “В українських школярів громадянський обов'язок повинен виявлятися в активному зацікавленому засвоєнні знань, оскільки саме на їх основі можлива плідна діяльність громадян на ниві державотворення” [2, с. 70]. Характеризуючи групу основних громадянських вартостей, О. Вишневський відносить до неї “обов'язки, що впливають із прав і свобод інших людей” [6, с. 128]. Він ставить питання про відповідальність у виконанні громадянських обов'язків, тобто про найвищу форму відповідальності, якою є громадянська. Розглядаючи відповідальність у контексті ставлення учня до процесу та результатів навчання, на основі вивчення літературних джерел приходимо до висновку, що відповідальне ставлення до навчання – це складне психологічне утворення, яке тісно пов'язане з інтересами людини, її мотивами, здібностями, світосприйманням, емоціями тощо.

У ході констатувального експерименту вивчався досвід роботи вчителів початкової школи, а також проводилось опитування вчителів, яке показало, що на уроках вони рідко акцентують увагу на розвиток відповідального ставлення до навчання, пояснюють це браком часу. Частина вчителів (21%) використовують навчальний матеріал предмета для показу, аналізу й синтезу ситуацій „добро – зло”, „прекрасне – огидне”, „щедрість – жадібність”, „життя – смерть”, „справедливість – несправедливість”.

Учителі наголошують на тому, що проблема відповідального ставлення до навчання пов'язана з соціальною сферою суспільства, економікою країни. Учителям більше уваги треба приділяти роботі з розвитку відповідальності, як якості особистості з такого напрямку, як проблемний виклад знань, виконанню учнями самостійних завдань, використанню дидактичних, рольових ігор, спеціально створених ситуацій.

Відповідальність пов'язана з такими цінностями, як почуття обов'язку, совість, дисциплінованість. Відповідальність – результат планомірного й цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку особи.

Під відповідальним ставленням до навчання розуміють глибоко усвідомлену і внутрішньо умотивовану готовність до діяльності, спрямованої на виконання свого особистісного та громадянського обов'язку в навчанні. Воно виявляється у прагненні учнів до оволодіння навчально-пізнавальною інформацією та умінні реалізувати це прагнення.

Молодші школярі так оцінили своє ставлення до навчання: позитивне – 70%; нейтральне – 20%; байдуже – 10%, а відношення до навчання

студенти оцінили як: потребує стимулювання, тобто моральне заохочення, стипендія – 65%; добровільне (мотивоване) – 25%; примусове – 10%. Молодші школярі вказали, що велике значення для хорошого навчання має авторитет педагога та цікаве викладення предмету. Вчителі початкової школи запропонували таку роботу: надавати допомогу слабо встигаючим учням, попереджати про наслідки, проводити додаткові заняття та допомагати при виконанні домашніх завдань. Багато школярів звикли до того, щоб їх постійно примушували, контролювали, тобто здійснювали силовий тиск (листи батькам, виклик батьків до школи, обговорення на виховній годині). Коли ці засоби використовуються, то тоді деякі школярі більш активно включаються до навчального процесу.

На етапі формувального експерименту ми намагались впровадити систему завдань. Система завдань будувалась таким чином, що на етапі актуалізації знань учням пропонувались дидактичні ігри репродуктивного характеру. На цьому етапі формування уміння допомагати один одному підвищувало результативність виконання пізнавального завдання, що в свою чергу впливало на активізацію учнів.

На етапі засвоєння нового матеріалу учням пропонувались складніші завдання частково пошукового характеру, учням надавалась можливість відчувати яким чином від якісного виконання завдання кожним учасником залежить результат уроку. Для цього етапу характерно формування педагогом у школярів уявлень про значимість якісного виконання свого пізнавального завдання.

На етапі закріплення і повторення навчального матеріалу використовувались пізнавальні завдання пошукового характеру. Учні вчилися планувати, аналізувати та оцінювати свої дії та дії однокласників. Позитивні взаємовідносини, вміння розподілити матеріал, позитивно вплинути на активізацію навчальної діяльності учнів. На етапі контролю знань застосовувати пізнавальні завдання творчого характеру. Учнім давалась можливість творчо виконувати пізнавальне завдання.

Опора на творчість передбачає зацікавленість учасників, прагнення виконувати пізнавальне завдання швидко і правильно. Таким чином, нами була розроблена структура уроку з підвищенням вмотивованості навчання. Основою для її будови слугувала структура інтерактивності уроку за О. Пометун, яка була рекомендовано для проведення інтерактивного уроку в середній і старшій ланці. Впровадження в практику результатів досліджень, як нам здається, сприятиме більш глибокому і успішному втіленню в життя завдань, відбитих у концепції національної загальноосвітньої школи.

Опираючись на вищесказане, ми можемо обгрунтовано говорити про ефективність розробленої нами та апробованої на практиці дослідної програми.

Анкетування показало, що у 45% учнів виявлено потребу розвивати свої навчальні мотиви, а це можливо на уроках, які ми запропонували у своєму дослідженні. З 30% до 41% підвищилось почуття значущості відпо-

відальності як цінності особистості, як показника розуміння школярами розвитку моральних і духовних цінностей людини, прагнення до демократії, справедливості. Підвищився емоційний настрій, покращилась атмосфера у колективі, а це говорить про результативність нашої дослідної роботи. У контрольних класах, де не проводились уроки, які сприяють формуванню відповідального ставлення до навчання, вище згадані показники майже не змінилися.

Висновки. Це свідчить про результативність і ефективність проведеної дослідно-експериментальної роботи. Після відвідування уроків учні показали глибоке розуміння відповідальності перед навчанням та батьками, школою та вчителями та моральних норм суспільства, рівень розвитку таких людських цінностей, як любов, співчуття та здатність до самопожертви значно підвищився, що стосується розуміння ролі грошей у житті суспільства, учні змінили думку про їх вирішальну позицію та дійшли висновку, що духовні цінності та знання більш важливі, ніж матеріальні. Згідно з результатами формувального експерименту, значно підвищилась якість знань в експериментальному класі. Так, було 39 %, стало 61%, якість знань зросла на 22%. Отримані результати свідчать про те, що запропонована експериментальна робота сприяє підвищенню якості знань та інтересу молодших школярів до запропонованих тем уроків, які розглядають відповідальне ставлення до вивчаючих предметів.

Подальшу роботу ми вбачаємо в розробці спецкурсу з формування відповідального ставлення студентів до навчання у вищій школі.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 378с.
2. Гуревич К.М. Психологическая диагностика / К.М.Гуревич. – М.: Просвещение, 1981. – 232с.
3. Нечаева Н. П. Ответственно относиться к учению / Н. П. Нечаева // Сов. педагогика. – 1985. – № 9. – С. 45–47.
4. Нижнекевич З. Як виховувати у молодших школярів відповідального ставлення до навчання / З. Нижнекевич. – Івано-Франківськ, 2000. – 87 с
5. Нікітін Б.П. Виникнення і розвиток творчих здібностей / Б.П.Нікітін // Рад. школа. – 1989. – №7-8. –С.43-52.
6. Хомич Л.О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів / Л.О.Хомич // Дис. ...д-ра пед. наук. – К., 1998 – 443 с.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2010р.